

Görsel: Brian Kershnik

*Belirsizlik • Uyum • Kaygı • Travma • Şiddet • İstismar •
Kayıp • Yas • Ön yargı • Ev • Yuva • Özlem • Umut •
Yaşam • Hüzün • Veda • Gurbet • Yol • Şefkat •
Hoşgörü • Hasret • Acı • Yük • Aile • Ayrılık • Yalnızlık •
Başlangıç • Bitiş • Anı • İnanç • Karar • Zorluk • Endişe*

GÖÇ

*Rüzgârda Savrulan Bir Yaprak Gibi: Göç Psikolojisi
Gruplar Arası Temas*

*Röportaj: Göç ve Travma ile Çalışan Bir Psikiyatristin Gözünden
Bir de Buradan Bakalım: Mülteci Erkeklerin Sorunları*

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli olup çevre illeri de etkisi altına alan ve ardından oluşan depremler nedeniyle yaşanan kayıplardan derin üzüntü duyuyor, en kısa süre içerisinde toparlanmayı ve yaralarımızı sarmayı umut ediyoruz.

Bir kısmımızın doğrudan bir kısmımızın ise haberleri takip ederek de olsa dolaylı olarak yaşamış olduğu bu afetten hepimizin kendi payına düştüğü kadar etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ne kadar çok aynı durumu aynı yerden deneyimlemiş ya da ne kadar fazla ortak duygu paylaşıyor olsak da **her birimizin yaşadıklarının biricik olduğunun farkında olmak bizi iyileşmeye götüren yollardan birisinin önünü açacaktır.**

Afetin birincil sonuçlarından birisi olarak nitelendirebileceğimiz göç, yine herkes için biricik anlamlar ifade etse de insan psikolojisi üzerinde zorlayıcı etkileri olan komplike bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayımızda sizlerle **göç deneyimlerini ve göç psikolojisini** konuşuyor olacağız.

Tüm Türkiye'ye geçmiş olsun dileklerimizi iletiyor ve bu sayımızı faydalı bulmanızı temenni ediyoruz.

Özge İlhan
Editör

M A R T 2 0 2 3
S A Y I N O . 2 1

İÇİNDEKİLER

Rüzgârda Savrulan Bir Yaprak Gibi: Göç Psikolojisi	1
Uygur Türkleri ve Göç Hareketleri	4
Röportaj: Yurt Dışında Yaşamak Bireyi Nasıl Etkiler?	7
Gruplar Arası Temas	11
Kültürlenme	14
Göç ve Aidiyet	21
Bir de Buradan Bakalım: Mülteci Erkeklerin Sorunları	25
Röportaj: Göç ve Travma ile Çalışan Bir Psikiyatristin Gözünden	28

Rüzgârda Savrulan Bir Yaprak Gibi: Göç Psikolojisi

Yazar: *Psikolog Şeyda Demircan*

Her yaprak köklerinden, bağlandığı ağaçtan koparılmaya ve bambaşka diyarlara savrulmaya mahkumdur. Bazısı daha yakına, bazısı kilometrelerce öteye gider; bilinmezliğe doğru yol alır. Bu durum insanlar için de çok farklı değildir. Göç, insanların bireysel veya toplu olarak köklerinden, doğup büyüdüğü topraklardan kopması ve bambaşka diyarlara yerleşmesi durumudur; neredeyse insanlık tarihi kadar eski ve bilindikdir.

Özellikle bulunduğumuz yüzyılda globalleşmenin artmasıyla birlikte göç hiç olmadığı kadar yaygınlaşmıştır. Ülkemizin içinde bulunduğu durum ve jeopolitik konum sebebiyle bu kavram günlük hayatımıza entegre olmuş durumdadır. Savaşa bağlı olarak Suriye, Afganistan ve Irak gibi çeşitli Ortadoğu ülkelerinden yoğun şekilde alınan dış göçün yanı sıra ülke içinde doğudan batıya, köyden kente doğru iç göç ve batılı ülkelere dış göç verilmektedir.

Her göçün hikayesi farklı, kendine özgüdür. Fakat doğup büyüdüğü ve çok iyi bildiği çevreden kopmanın, farklı bir yere taşınmanın hemen hemen her insan için güç olduğunu söyleyebiliriz. Bilinmezliğin yarattığı kaygı ise son derece olağan bir durum olmakla beraber kaygının şiddeti ve farklı patolojilerin ortaya çıkıp çıkmaması kişiden kişiye, durumdan duruma değişkenlik göstermektedir. Öncesinde, sırasında ve sonrasında karşılaşılan durumlarla birlikte ele alındığında göç, oldukça katmanlı bir süreç olup kimine göre bir travma, kimine göre ise bir yaşam fırsatıdır. Göç ve ruh sağlığı ilişkisini anlamlandırabilmek için çok çeşitli faktörlerden bahsetmek gerekir. Bunlar:

- **Kişilik Özellikleri:** Kişinin baş etme stratejilerini iyi kullanıp kullanmaması oldukça önemlidir. Göçün yarattığı stres ile baş edemeyen kişi daha çok kaygı hissedecek ve hatta göç sonrasında depresyon gibi farklı patolojilerin de ortaya çıkma olasılığı artacaktır. Bunun yanı sıra göçün bilişsel olarak nasıl algılandığı da (pozitif ve negatif yönlerinin baskınlığı) kişinin ruh sağlığını etkilemektedir. Son olarak yapılan birçok çalışmadan elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki açıklık ve dışadönüklük kişilik özellikleri hem

göç etme ihtimalini hem de göç sonrası uyum sürecini pozitif etkilemektedir (Taycan ve ark., 2020).

- **Göç Nedenleri ve Beklentiler:**

Göçün ardında yatan güdülenme itme ve çekme faktörlerinin etkisi altında şekillenmektedir (Bhugra, 2004). Bu faktörler de göç eden kişi veya toplulukta oluşacak psikolojik etkileri belirleyecektir. Daha iyi yaşam standartları, iş imkanları gibi çekici sebeplerle göç eden bireyler göç öncesinde kendini ruhsal olarak bu duruma hazırlama fırsatı bulacak ve göçü bir kayıp değil, bir fırsat olarak görecektir. Savaş ve doğal afetlerden kaçarak hayatını kurtarmaya çalışan göçmenler ise tam aksine göç sürecine kendini hazırlayamayacak ve kendilerini zorunlu bir durumun içinde bulacaklardır. Böyle bir durumda kişinin kaygı düzeyinin artması; travma sonrası stres bozukluğu, depresyon gibi patolojilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra göçmenlerin gittikleri ülkede beklentilerinin karşılanıp karşılanmaması da ruh sağlığına etki eden faktörler arasındadır.

- **Yaş:** Yaş faktörü göçün kişi üzerinde bıraktığı etkiler açısından önemli bir rol oynar. Buna bağlı

olarak çocuk, ergen ve yaşlı göçmenlerin dezavantajlı gruplar olduğunu söyleyebiliriz. *Grinberg ve Grinberg'in (1989) çocuk göçmenlerle ilgili şu sözleri oldukça çarpıcıdır: "Ebeveynler gönüllü ya da gönülsüz göç edebilirler ancak çocuklar her zaman 'sürgün' edilirler: ayrılma kararını veren onlar olmadıkları gibi geri dönme kararını da onlar veremezler."*

- **Cinsiyet:** Göç sürecinin bireyler üzerindeki etkileri cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerinden de etkilenebilmektedir. Kadınlar tıpkı çocuklarda olduğu gibi erkeklerin aldığı kararlara boyun eğip uygulamak zorunda kalabilmektedir (Murphy, 1968). Günlük hayatta da istismara, şiddete ve hak kaybına maruz kalmaları göç sürecini kadınlar için zorlaştırmaktadır.

- **Toplum Tarafından Kabul Edilme:** Toplumun göçmenlere karşı dışlayıcı olması adaptasyon sürecini güçleştirirken kabul edici bir tutum bu süreci kolaylaştırmaktadır.

- **Kültürel Farkların Büyüklüğü:** Göçmenin kültürü ile göç edilen bölgenin kültürü arasındaki fark arttıkça uyum süreci zorlaşacak, kişinin yalnızlık hissiyatı artacaktır.

Yukarıda da görüldüğü üzere göçmenin psikolojik durumu birçok faktöre bağlıdır; tüm bu faktörler de kendi içinde iç içe geçmiş durumda, birbirinden etkilenmektedir. Fakat daha önce de bahsedildiği üzere her göçmen biriciktir, göç hikayeleri de öyle. Bu bağlamda göç psikolojisini etkileyen faktörlerin de değişiklik göstereceğini ve daha birçok faktörün devreye gireceğini söyleyebiliriz.

Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda göç eden birey için her şeyin ters gittiği durumlarla karşılaşabiliriz. Örneğin, savaştan kaçarak başka bir ülkede mülteci olmak zorunda kalan bir kişi belki de ayrımcılığa maruz kalacak, temel insanı ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanacaktır. Böyle bir durumda psikopatolojinin ortaya çıkma olasılığı çok yüksektir. Yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre göç, psikopatolojinin oluşması ve var olan psikopatolojinin artması açısından büyük bir risk etkenidir (Taycan ve ark., 2020). Depresyon, psikoz, travma sonrası stres bozukluğu ve intihar gibi birçok durum zorlu bir göç süreci sonucunda karşımıza çıkabilir.

Özetle, göç kimileri için hayatta karşılarına çıkan en büyük fırsatten, kimileri için ise uykularını kaçıran bir travmaya dönüşebilir.

Kaynakça

- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243-258.
- Grinberg, L. ve Grinberg, R. (1989). Psychoanalytic perspectives on migration and exile. New Haven, CT: Yale University Press.
- Murphy, H.B.M. (1968) Socio-cultural factors in schizophrenia. In: Zubin A, Freyhan V, eds. Social Psychiatry. NY, USA: Grune and Stratton.
- Taycan, O., Uygun, E. ve Karabulut E. (2020). Göç ve toplum ruh sağlığı: Arafta kalan yaşamlar. *Toplum ve Hekim*, 35(3), 188-204.

Uygur Türkleri ve Göç Hareketleri

Yazar: İrem Tan

Ana vatanları Doğu Türkistan olarak bilinen Uygur Türkleri, çeşitli nedenlerden dolayı vatanlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Doğu Türkistan olarak bildiğimiz bölge günümüzde Çin sınırları içerisinde yer almaktadır (Akkoyun, 2022). Çin tarihine bakıldığında, Uygur Türklerinin Çin içerisinde yaşayan bir grup olduğu ve yaşadıkları bölgenin Çin toprağı olduğu görülmektedir. Uygur tarihine bakıldığında ise, Çin hakimiyetinin yaklaşık son 200 yıldır var olan bir durum olduğu; öncesinde Doğu Türkistan bölgesinin Uygur Türklerine ait olduğu vurgulanmaktadır. Alptekin (1976) tarafından yapılan siyasi tarih analizi sonuçlarına göre Doğu Türkistan bölgesinin 18.yüzyıla kadar Türk hakimiyeti altında olduğu bulgulanmıştır (akt. Bonnefant, 2020).

Çin ordusu, 1878 Doğu Türkistan'ı işgal etmiş; 1884 yılında "yeni kazanılmış toprak" Xinjiang / Şincan / Sincan adını vermiştir. 1955 yılına gelindiğinde bu bölge Sincan Uygur Özerk Bölgesi adıyla Çin

Halk Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır; halen Çin içerisinde yer alan 5 özerk bölgeden biri olarak varlığını sürdürmektedir (Özkan, 2014; Sayın ve Koçak, 2017). Çin İstatistiklerine bakıldığında, Sincan Uygur Özerk Bölgesi içerisinde Uygurlar, Moğollar, Kazaklar ve Kırgızları da içeren 13 farklı etnik grup ve yaklaşık 22 milyon insan yaşamaktadır. 9 milyonunu Uygur Türkleri, yaklaşık 8 milyonunu Han Çinlileri oluşturmaktadır (akt. Eralp, 2019).

Resmi kaynaklarda Sincan / Şincan olarak geçen bölge Türk halklarında hala Doğu Türkistan olarak da bilinmektedir (Özkan, 2014; Sayın ve Koçak, 2017).

Uygur Türkleri, yıllar içerisinde Çin'e karşı ayaklanmalar gösterse de başarılı sonuç elde edememiştir. Bu ayaklanmaların en büyük sebebi Çin'in Uygur Türklerine yönelik uyguladığı sert asimilasyon politikalarıdır. Bu konu Türk halklarının gündeminde olsa da dünyada gerektiği kadar ilgi görmemiştir (Sayın ve Koçak, 2017).

Doğu Türkistan'dan yapılan göçler üç kısımda incelenebilir. Yapılan ilk göçlerin Çin'in işgali sonucunda başladığı bilinmektedir. Bölgede yaşayan Uygur Türkleri – ve diğer milletler – göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. 1940'lı yıllarda başlayan bu göçler hem bireysel hem kitlesel şekillerde gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmiştir (Abdulmecid, 2022). Bir süreliğine komşu ülkelerde barınan ilk grup göçmenler, 1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne kabul edilmişlerdir (Bonnesfant, 2020). Bu grup, 1892 kişiden oluşmaktaydı ve kabilelerin gelmesi 1958 yılına kadar devam etmiştir (Özkan, 2014). Wilkoszewski (2010), tarafından yapılan araştırmada Türkiye Cumhuriyeti'nin, Uygur Türkü göçmenlere barınma, sermaye, eğitim ve sağlık gibi çeşitli yardımlarda bulunduğunu ve Türk vatandaşlığı verildiği bilgilerine ulaşılmıştır (akt. Bonnesfant, 2020).

İkinci göç dalgası, 80'li yıllarda Çin Devletinde yaşanan reformlar sebebiyle gerçekleşmiştir. Üçüncü ve son göç dalgası, 2009 yılında başkent Urumçi'de

gerçekleşen olaylar sebebiyle gerçekleşmiştir (Abdulmecid, 2022). Uygur Türkleri diasporasının Türkiye'de yaklaşık 20 bini, dünyada ise 100 bini bulunduğu bilinmektedir (Özkan, 2014).

Sınır komşularının yanı sıra, coğrafi olarak bir nebze daha uzak kalan Türkiye Cumhuriyeti'ni göç etmek için seçme sebeplerinin arasında tarih, kültür, soy ve dil bağları yer almaktadır (Abdulmecid, 2022).

Uygur Türklerinin ana vatanlarına geri dönme ihtimali çok zayıftır, hatta söz konusu gözükmemektedir. Bu nedenle, bu göçmenlerin göç sebebiyle yaşayacakları yas sürecinin çözülmesi çok da kolay değildir (Akkoyun, 2022).

Karaman (2016) tarafından Kayseri'de yaşayan Uygur Türkleri üzerinde yapılan araştırmada, kuşaklar arası bakıldığında sosyal hayatlarında değişiklikler yaşandığı saptanmıştır. Birinci ve ikinci kuşak göçmenler, sosyal – kültürel yaşamlarını göç öncesinde olduğu gibi sürdürmeye çalışırken üçüncü kuşak göçmenlerde

kültürel değişim sürecinin hızlandığı gözlenmiştir.

Journal of Ottoman Civilization Studies, 3(4), 10-24.

Kaynakça

Abdulmecid, M. (2022). Türkiye’deki Uygur diasporasının çıkardığı çocuk dergilerinin incelenmesi: “Dört Kulak” Çocuk dergisi örneği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 19, 1-17.

Akkoyun, A. Z. (2022). Göçmen Uygur Türklerinin yas süreci. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 15(4), 868-876.

Bonnefant, I. K. (2020). Türkiye ve dünyada Uygur diasporası: Millî kimlik gelişimi ve diaspora bilincinin oluşumu. *Türkiye Günlüğü*, 143, 110-119

Eralp, İ. (2019). Uygurlar’dan günümüze Doğu Türkistan tarihi; Çin ve Türkiye’nin Doğu Türkistan siyaseti. *Türkiye Günlüğü*, 139, 29-55.

Karaman, K. (2016). Kayseri göçmen Uygur topluluęunda doğum, evlenme, ölümlle ilgili inanç ve ritüeller. *Journal of World of Turks*, 8(3), 103-114.

Özkan, N. (2014). Kayseri’deki Uygur Türkleri diasporası. *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-12.

Sayın, Y. ve Koçak, G. (2017). Müslüman dünyanın bir sorun alanı olarak Doğu Türkistan meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin izlediği politikalar.

Röportaj: Yurt Dışında Yaşamak Bireyi Nasıl Etkiler?

Yazar: *Miray Beykal*

Bireyin kendi bilgi ve deneyimlerini geliştirmek amacıyla, aradığı olanakları elde edebileceği başka bir ülkeye taşınmasına beyin göçü denir. Günümüzde de beyin göçünün en büyük örnekleri Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş kıtalarda üniversite eğitimi almak ya da çalışmaktır. Bu göç türü 20. yüzyıldan itibaren oldukça popüler olmuş ve çoğu gencin deneyimlemek istediği bir durum haline gelmiştir.

Yazımızda Avusturya'nın başkenti olan Viyana'da bu deneyimi öğrencilik dönemlerinde yaşamış Burçak Bigeç Beykal ile bir röportaj yaptık. Burçak Hanım'a teklifimi kabul ettiği için teşekkürlerimi iletiyorum. Keyifli okumalar!

Yurt dışına gidiş kararını nasıl aldınız ve gitme sebebiniz neydi?

Üniversiteye başlamadan önce ekonomi, kamu yönetimi ve işletme gibi alanlara

ilgim vardı. Bunu bilen ve Viyana'da yaşayan aile dostlarımız Türkiye'ye geldiklerinde Viyana Wirtschaft Üniversitesi'nin öğrenci denklik programı açtığını ve başvuru yapabileceğimi, bu konuda bana yardımcı olabileceklerini söylediler. Bu haber beni çok heyecanlandırmıştı. Ben de araştırmaya başladım ve Wirtschaft Üniversitesinin ekonomi alanında dünyanın önde gelen üniversitelerinden biri olduğunu öğrendim. Gerek kendi yapmış olduğum araştırmalar gerek aile dostlarımızdan duyduklarım gerekse büyükelçilikten üniversite ve Avusturya'daki öğrenci hayatıyla ilgili aldığım bilgiler doğrultusunda bunun benim için eğitim ve kişisel gelişim açısından iyi bir fırsat olduğunu düşündüm. Bu yüzden gitmeye karar verdim.

Kişisel gelişim fırsatlarından bahsettiniz tam olarak bu noktada beklentileriniz nelerdi?

En büyük beklentim eğitimdi ve bu eğitimle birlikte kişisel gelişimimi tamamlamak da benim için çok önemliydi. Bu noktada farklı bir dünya ve farklı bir kültür mozağının içinde tek başına mücadele vermenin benim için iyi bir tecrübe olacağını düşündüm. Aile evinden çıkmak, hiç bilmediğim bir ülkede tüm sorumluluğun bana ait olmasının bana hayatı öğretebileceği fikrindeydim ama tabii ki bu zorlu bir süreçti ve gidişimin kesinleştiği andan

itibaren heyecanımla birlikte kaygılarımda oluşmaya başladı.

Kaygılarınız hangi konu veya konularla ilgiliydi, bu korkuları çözmek için bir şey yaptınız mı?

Denklik programına kabul edildiğimle ilgili evime bir kâğıt geldi. O kâğıdı ilk okuduğum an aslında kaygılarımın başladığını fark ettim. En büyük kaygım dil bilmememle alakaydı. Avusturya'nın anadili Almanca ve ben gitmeden önce ne Almanca ne de İngilizce biliyordum. Bölüme geçmeden önce üniversitede 1 yıl dil eğitimi alacaktım ama dili öğrenene kadar ki süreç benim için edişe vericiydi çünkü herhangi bir sıkıntım olduğunda, örneğin birine yol tarifi sormak istediğimde ne yapacağımı bilmiyordum. Ben de bu yüzden Türkiye'de Almanca bölümünde okuyan arkadaşşımdan günlük hayatta işime yarayacak formatta bir Almanca eğitimi almaya başladım. Derslerde ilerleme katettikçe kaygılarım bir nebze de olsa azalmaya başladı. En azından günlük işler için belirli bir seviyede Almanca öğrenmek kendime olan güvenimi arttırdı ve beni cesaretlendirdi.

Viyana'da yaşarken yaşadığınız zorluklar nelerdi sizi psikolojik açıdan nasıl etkiledi?

Çevreyi, kültürü ve yaşama şartlarını önceden keşfetmeye fırsatım olmadı. Ev yaşamına alışmadan geldiğimin ilk gün kendimi üniversite ortamında buldum. İlk tanıştığım insanlar sınıf arkadaşlarım olmuştu. Benim hazırlık programım yabancı öğrencilerden oluşuyordu ve dolayısıyla hiçbirimiz Almancaya tam olarak hâkim değildik. Başta farklı kültürden gelmemiz ve dil bilgisi eksiliğinden iletişimimiz de zayıftı ama bence bu durumun çok büyük de bir artışı vardı. Hepimiz birbirimizin psikolojik açıdan ne hissettiğini çok iyi anlıyorduk çünkü hepimiz yabancıydık. Göz temaları ve beden dilimiz hepimizin aynı kaygıları yaşadığını açıkça belirtiyordu. Birbirimizi anlamamız benim kaygılarımı da azalttı, bu kaygıları yaşayan tek kişinin ben olmadığını görmek, bana yalnız olmadığını hissettirdi. Kaygılarımın normal olduğunu anlamak beni daha güçlendirdi diyebilirim. İlk çevremın sınıf arkadaşlarım olması dışardaki hayata daha sağlam adım atmamı

sağladı. Yani dışardaki çevreyi gelir gelmez tanıyamamak başta dezavantaj gibi gözükürken en büyük psikolojik avantajım oldu.

Üniversite dışındaki günlük hayatınızda bu avantajınızı değerlendirmek için bir planınız var mıydı? Bu plan ve ilerleyen süreç size ne hissettirdi?

İlk yapmam gerekenin çevreyi tanımak olduğuna karar verdim daha sonrasında insanları ve kültürü tanımaya çalışacaktım. Planımın temeli bu şekildeydi. Önce ihtiyaçlarımı karşılayacağım market ve giyim mağazaları gibi yerlerin nerede olduğunu sonra bu yerlere nereden gideceğimi anlamak için yolları ve nasıl gideceğimi çözmek için ulaşım yöntemlerini öğrenmeye başladım. Viyana şehir planını hep yanımda taşıdım ve toplu taşıma araçlarına kendi kendime binerek bir nevi şehir turu yaparak bölgeyi kısa sürede tanıdım. Her yeni bir yer öğrendiğimde kendimi rahatlamış ve özgür hissettim. Ayrıca okula ya da markete nasıl gideceğim stresi yaşamaktan kurtuldum. Bu süreçte Türkçe – Almanca sözlüğüm yanımdan asla ayırmadığım en yakın yol arkadaşım oldu. Yavaş yavaş sözlüğüme olan ihtiyacım azalsa da yanımda olması beni güvende hissettiriyordu.

Çevre problemimi çözdükten sonra özellikle yemek kültürünü tanımak istedim. Yemek kültürünü ve çevreyi tanımak için

başta şehir planından faydalandım. Daha sonrasında da insanları tanımak için üniversite yemekhanesinin bunun için iyi bir fırsat olacağını düşündüm. Hazırlık kampüsü ve bölüm kampüsü ayrıydı. Toplum kültürünü tanıyabilmek ve Avusturyalılarla kaynaşabilmek için öğle yemeklerinde bölüm öğrencilerinin olduğu kampüse gidiyordum. En çok üniversite yemekhanesinde ve kütüphanesinde vakit geçiriyordum. Böylece öğrenci topluluklarıyla konuşma, insanları ve kültürlerini tanıma fırsatı buluyor ve bir yandan da dil öğreniyordum. Bir plan yapmak bu planı hayata dökmek ve istediğim sonuçları vermesini görmek beni çok motive etti. Bu sayede kaygılarımın ne kadar gereksiz olduğunu anladım ve en sonunda tüm endişelerim ve kaygılarım sonra erdi. Kaygılarımın bitmesi çevre ve okul ortamına uyum sağlamamı daha da hızlandırdı. Bir süre sonra kendi ayaklarımın üzerinde tam durmaya başladım.

Türkiye'ye dönüşünüz nasıl oldu? Döndükten sonra kendinizde farklılıklar hissettirtiniz mi?

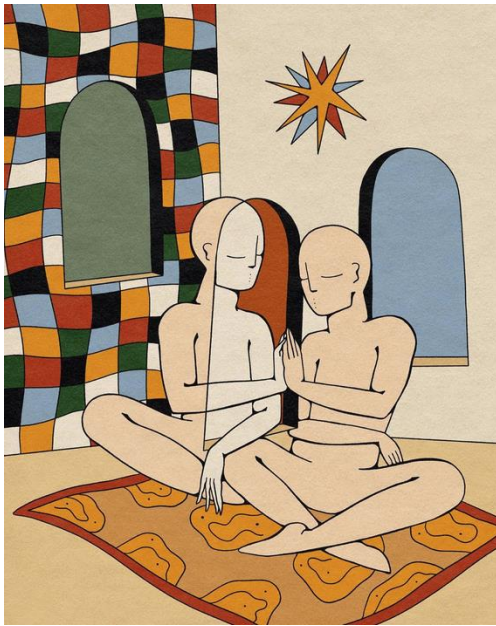
Türkiye'ye Avusturya'da kalacak yer problemi yaşadığım için dönmüştüm aslında zorunlu bir dönüş olduğu için çok üzülerek oradan ayrıldım. Aileme kavuşmam bana teselli oldu. İşin ilginç kısmı Türkiye'ye döndüğümde de aynı

Avusturya'ya ilk gittiğimde olduğu gibi uyum sağlama sürecine girmiştım. Bu durum bana aslında yurt dışında yaşamının temel zorluğunun adaptasyon olduğunu öğretti. Ayrıca yurt dışı deneyimimde yaşadığım kaygılı süreç ve sürecin çözümü de bana eğer planlı ve kararlı bir şekilde yol alınırsa insanın istediği amacına ulaşabileceğini de öğretti. Sorunları gözümde büyüttüğümü ve aslında çözümlerin basit olduğunu Avusturya'da anladım. Bu da beni nispeten Türkiye'ye döndüğümde daha farklı bir insan yaptı. Bakış açımın değişmesiyle bundan sonraki hayatımda daha kendine güvenen, çözüm odaklı ve kararlı bir insan olacaktım.

Gruplar Arası Temas

Yazar: *Vahide Öztürk*

Günümüzde savaşlar, ekonomik kaygılar, siyasi sebepler gibi faktörlerden dolayı dünyada zorunlu veya isteğe bağlı göçlerin sıklıkla yaşandığına tanık olmaktadır. Yaşanan göçler sonrasında insanlar, gittikleri ortamda hayatın gerektirdiği koşulda yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Dünyaya baktığımızda sosyal hayatın içerisinde, mahallelerde, okullarda yalnızca tek bir gruba ait insanların olmadığını farklı özelliğe sahip grupların yıllar geçtikçe daha da çeşitlendiğini görmekteyiz. Birbirlerinden etnik, dini, mezhep, sosyal sınıf, cinsel yönelim veya ana dil gibi farklı gruplara üye olan insanların, birbirleriyle sosyal hayatlarını nasıl sürdürebileceği ise merak edilen konulardan birisidir.

İnsanların belirli bir gruba karşı yönelttiği düşmanca tutumlara ön yargı denmektedir. Bu ön yargılara sahip insanların tutumları davranışa dönüştüğünde ise ayrımcılık meydana gelmektedir. Ayrıca ön yargılara sahip olan kişilerin tutumlarını değiştirebilmek bazen oldukça zorlayıcı olabilmektedir. Buna rağmen bu ön yargıyı ve ayrımcılığı azaltmak hiç mümkün değil midir? Tabii ki de mümkündür.

Allport (1954) tarafından ortaya atılan Gruplar Arası Temas Hipotezi'ne göre farklı gruba ait kişilerin birbirlerine temas etmesi, grupların birbirine karşı gösterdiği ön yargı ve ayrımcılığı azaltacaktır. **Gruplar için bazı koşulların sağlanması bu temas hipotezinin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır.** Grupların eşit statüye sahip olmaları yani eşit kaynaklara ve güce sahip olmaları, temas sürecinde önemli bir koşul olarak görülmektedir. Aynı şekilde bu iki grubun üyelerinin ortak hedeflere sahip olmaları önem arz etmektedir. Ortak hedefler doğrultusunda grupların iş birliği yapması temas hipotezi için kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Uygulama kısmında ise bu koşul oldukça geniş bir yelpazede etkili şekilde kullanılmaktadır. Son olarak gruplar arasındaki temasın sosyal normlar ve yasalar tarafından desteklenmesi oldukça önemlidir. Bu destek devlet tarafından sağlanabileceği gibi daha küçük kurumlarda okul idaresi tarafından da sağlanabilir. Bu

koşulların sağlanması kolaylaştırıcı etkiler olarak görülse de yıllar içinde yapılan çalışmalar, bu koşulları sağlamanın gruplar arası teması daha etkili bir konuma götürebileceği yönündedir (Bağcı ve Türnüklü, 2020).

Gruplar arası temas iki türlü sağlanmaktadır; **doğrudan** ve **dolaylı** temas yoluyla. Doğrudan temas etkili olsa da farklı grupların doğal bir ortamda birbirini bulması zor olacaktır. Dolaylı temas ise üç temas türüne ayrılabilir: **Yayılmacı temasta** bir arkadaşımızın farklı gruptan biriyle arkadaşlık ettiğini bilmemiz o gruba karşı olan tutumlarımızı olumlu yönde etkileyebilmektedir. **Temsili temasta** grup dışından biriyle bir arkadaşlığın gözlenmesi ile temas gerçekleşmektedir. **Kurgusal temasta** ise zihinsel olarak bu temasın kurgulanması yönündedir. Bu temas türlerinin hepsi aslında önemli ve kullanışlıyken uygulama esnasında bağlama göre temas türünün kullanımı farklılaşabilmektedir.

Uygulama esnasında gruplar arası temas hipotezi birçok alanda kullanılmaya açıktır. Uygun bağlamlarda koşullar sağlandığında etkili olduğu ve dış grubun diğer üyelerine genelleştirebileceği de görülmektedir. Okul ise bunun için en elverişli ortamdır. Çocukların erken yaşta farklı gruplara temas etmeleri onlar için oldukça yararlıdır. Sınıf ortamında öğretmenler ve müdürler

eşliğinde desteklenen uygulamalar ile ön yargı ve ayrımcılık azaltılabilmektedir. Gerek sınıf içinde yapılan eşli çalışmalarda gerek sınıf dışında bahçe oyunlarında farklı gruba ait olan eşit statüdeki çocukların ortak amaçlar ve iş birliği içinde temas etmeleri ön yargı ve ayrımcılığı azaltabilmek için eşsiz bir fırsat sağlamaktadır. Aynı şekilde okul dışında aktiviteler olan koro çalışmaları, spor müsabakaları, halk oyunu, drama çalışmaları, sanat-kültürel faaliyetler ve velilerle beraber yapılan etkinliklerle de bu temas desteklenebilir (Bağcı ve Türnüklü, 2020). Bu tür teması arttıracak ortamlar sunulması grupların birbirini doğrudan tanıma fırsatı doğuracak, aralarında yardımlaşmayı arttıracak ve beraber mücadele etmeleri için ortam yaratacaktır.

Günümüzde göç kavramının bu kadar fazla hayatımıza girmesi ile göç eden insanların gittikleri yerde ön yargı ve ayrımcılığa uğramasını azaltabilmek için gruplar arası temas hipotezine uygulamada başvurulması bizlere güzel sonuçlar sağlayacaktır.

Kaynakça

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Bağcı, S. Ç. ve Türnüklü, A. (2020). Gruplararası temas kuramı ve okul uygulamaları. Doğan, A. ve Kağnıcı, D. Y.

(Ed.), *Göçmen çocuk ve ergenler içinde* (s. 161-185). Nobel Akademi.

Görsel: Léna Mačka

Kültürlenme

Yazar: *Psikolog Onur Mert Tiryakiođlu*

Kültür kavramının üzerinde uzlaşmış herhangi bir tanımının olduğunu söylemek zordur. Buna rağmen çağdaş psikolojide yaygın olarak kullanılan bir kültür tanımı yapılabilmesi mümkündür. Kashima (2010), kültürü, bireyler tarafından genetik olmayan yollarla aktarılan, bir grup insan tarafından az veya fazla olarak paylaşılan ve nesiller boyu aktarılan birikmiş bilgi ve anlam kümesi olarak tanımlar. İngiliz antropolog Tylor ise, kültürün biyolojik miras yoluyla değil, ancak insanların doğup büyüdüğü, dolayısıyla maruz kaldıkları belirli kültürel geleneklere göre edindiği özelliklere vurgu yapan bir kültür tanımı yapmıştır (Kottak, 2010). Buna göre kültür, insanın eşsiz bir gelişmişlikteki sembolleri öğrenebilme kapasitesi sayesinde

öğrenilebilir bir kavramdır ve bu noktada insanı, diğer canlılardan ayıran bir özelliktir (Kottak, 2010).

Son yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen savaş, ekonomik kriz, afet vb. durumların yarattığı tehlike ve belirsizlik, insanları büyük kitleler halinde dünyanın daha güvenli yerlerine doğru göç etmek durumunda bırakmıştır. Bu insan hareketliliği, farklı kültürel arka plandan insanların karşılaşmasını beraberinde getirmektedir. Tam bu noktada gerek yeni gelenlerin gerekse de ev sahiplerinin duygu, düşünce ve tutumlarını araştırmak için sosyal psikolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple kültür ve kültürler arası alandaki araştırmalar, sosyal psikoloji alanı için önemli ve güncel konular arasındadır.

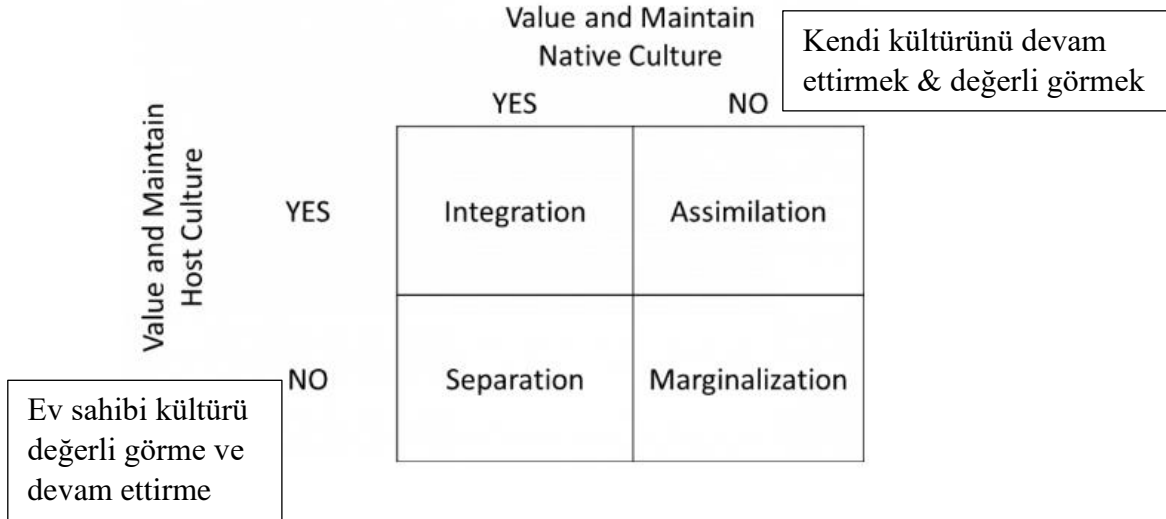
Görsel-1: Ufak bir tekneyle denizde yolculuk eden kalabalık göçmenler.

Farklı kültürlerden insanların birbirleriyle buluşması sonucunda hem yerlilerin hem de yeni gelenlerin yaşamlarında değişiklik olmaktadır. Kültürlerin birbirleriyle karşılaşması sonucunda hem göçmenlerde hem de çoğunluk grupta (ev sahipleri) meydana gelen değişimler kültürlenme olarak kavramsallaştırılmaktadır (Sam ve Berry, 2006; Bourhis ve El-Geledi, 2010).

Kültürlenme Modelleri:

Kültürlenme sürecini değerlendirmek için çeşitli kuramsal modeller geliştirilmiştir. Bu modellerden ilki, tek boyutlu kültürlenme modelidir. Tek boyutlu model, kültürel yönelimdeki değişimin, orijinal kültürün farklı yönlerinin çoğunluk kültürünü benimsemek için kaybedildiği bir süreci tek bir süreklilik boyutunda inceler (Gordon, 1964, akt. Arends-Toth ve van de Vijver, 2006). Bir diğer ifadeyle, tek boyutlu kültürlenme modeli, göçmen grupların yeni kültürü edinirken, bunu tek yönlü yapıp kendi kültürel özelliklerini kaybettikçe yeni kültürün özelliklerini benimseyeceklerini varsayar. İlgili modelin varsayımından anlaşılacağı üzere, burada göçmenlerden tek taraflı olarak değişmeleri beklenmekte ve bu yönüyle tek boyutlu kültürlenme modelinin, yeni gelenlerin ne ölçüde çoğunluk toplumuna asimile olabildiğini değerlendiren bir yönü olduğu görülmektedir.

Öte yandan, tek-boyutlu kültürlenme modellerinin sınırlılıkları sebebiyle alternatif bir model olarak “çok boyutlu kültürlenme modeli” öne sürülmüştür. Kanadalı sosyal psikolog John Berry’nin çalışmalarıyla geliştirilen “iki boyutlu kültürlenme modeli”, göçmenlerin farklı yaşam alanlarında hem yeni ülkenin kültürü hem de kendi orijinal kültürü ile ilişkide olduğunu varsayar (Kıyılıoğlu, 2021). Berry’nin modelindeki ikinci varsayım ise göçmenlerin kültürlenme sürecinde iki temel soru ile karşı karşıya olduğudur: “kültürel mirasımı korumak değerli midir?” ve “ev sahibi toplumla ilişkileri sürdürmek değerli midir?” (Kıyılıoğlu, 2021). Bu sorulara verilen evet/hayır cevaplarına göre, **4 temel kültürlenme stratejisi** ortaya çıkmaktadır: **Entegrasyon** (her iki soru da evet-kendi orijinal kültürünü korurken ev sahipleriyle de ilişki içinde olmak istiyor), **Asimilasyon** (ilk soru hayır-orijinal kültürel mirasını korumak istemiyor, ikinci soru evet-ev sahipleriyle ilişki kurmak istiyor), **Ayrışma** (ilk soru evet-orijinal kültürel mirasını korumak istiyor, ikinci soru hayır-ev sahipleriyle ilişki kurmak istemiyor) ve **Marjinalleşme** (iki soruya da hayır-hem kendi kültürünü sürdürmek istemiyor hem de ev sahipleriyle ilişki kurmak istemiyor)

Görsel-2: Kültürleşme Stratejileri.

Kültürleşme ile ilgili daha başka bir model de “*Etkileşimli Kültürleşme Modeli*” dir. Yeni gelenlere göre daha üstün olan baskın ev sahibi grupların göçmenlere uygulanan entegrasyon politikaları üzerinde etkili olduğu ve bu politikaların göçmenlerin benimsedikleri kültürleşme stratejisini belirleyebildiği varsayımından hareketle, Etkileşimli Kültürleşme Modeli hem yeni gelenlerin hem de baskın ev sahibi grupların benimsedikleri kültürleşme stratejilerini inceler (Bourhis ve El-Geledi, 2010). Buna göre, Bourhis ve arkadaşları tarafından ev sahiplerinin benimsedikleri beş adet kültürleşme stratejisi önerilmiştir: *Entegrasyon*, baskın ev sahibi grupların göçmenlerden hem orijinal kültürlerini bir miktar devam ettirmelerini hem de bir miktar geldikleri yerin kültürünü devam ettirmelerinin beklendiği bir kültürleşme stratejisidir. *Asimilasyon*, ev sahiplerinin

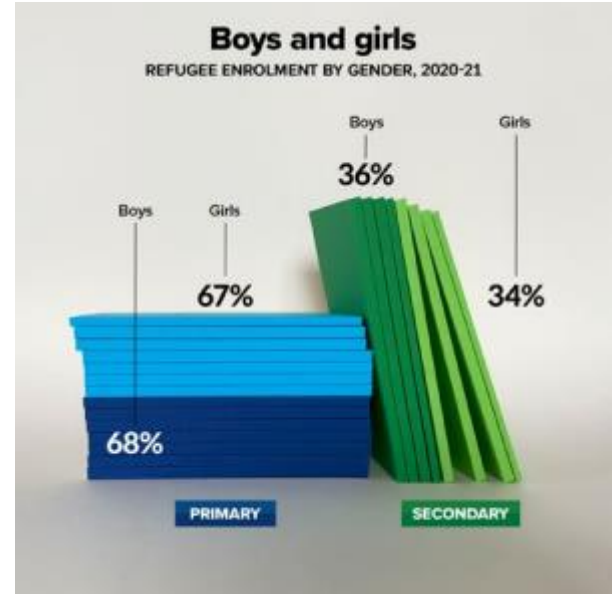
göçmen gruplardan yeni geldikleri ülkenin kültürünü benimsemek adına geride bıraktıkları ülkelerinin kültüründen vazgeçmelerini beklediği türde bir stratejidir. *Segregasyon* ise, göçmen grupların ev sahiplerinden uzak kalmak şartıyla orijinal kültürlerini devam ettirmesini kabul eden bir kültürleşme stratejisidir. *Dışlayıcılık*, yeni gelen grupların haklarının ev sahipleri tarafından inkâr edilmesidir. Son olarak, *Bireycilik*, yeni gelen grupların hangi kategoriye ait olduklarının önemsenmediği ve bireyin kişisel başarıları ve niteliklerinin daha önemli olduğunu varsayan stratejidir. Bourhis ve El Geledi’ye (2010) göre, eğer iki grubun da bireycilik veya entegrasyon stratejisini benimsedikleri durumda, dengeli ve uyumlu ilişkilerin olduğu bir sonuç elde edilecektir. Yazarlar, göçmenlerin bireyci, ev sahiplerinin ise asimilasyon stratejilerini

benimsedikleri durumlarda, problemlili ilişkilerin ortaya çıkacağını öne sürerler. Yine yazarlara göre, göçmenlerin sistematik bir ayrımcılığa maruz kaldığı ve ev sahiplerinin asimilasyon ve dışlayıcı stratejileri benimsedikleri durumlarda ise, gösteri, şiddet ve yürüyüş gibi çatışmalı sonuçlarla karşılaşılabilir. Başka bir deyişle, iki grubun da benimsediği kültürlenme stratejilerinin uyumu ya da uyumsuzluğuna bağlı olarak gruplar arası ilişkiler bağlamında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Kültürlenme Bağlamı Olarak Okul:

Dünyada zorla yerlerinden edilmiş yaklaşık 34 milyon mülteci ve sığınmacının yarısını çocuklar oluşturmaktadır (UNICEF, 2021). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (2021) verilerine göre mülteci çocukların yüzde 68'i ilkököl eğitime, ancak yüzde 37 kadarı ise ortaokula devam etmektedir. Oranlar her ne kadar düşük gibi gözükse de dünyadaki mülteci sayısının yüksek olduğu düşünüldüğünde, okul ortamında bulunan mülteci çocukların sayısının fazla olduğu görülür. Bununla beraber, mülteci çocukların yanında, okul ortamında bulunan göçmen statüsündeki öğrencilerin sayısı da bir hayli fazladır. Dolayısıyla okul gibi eğitim-öğretim ortamları, kültürler arası deneyimin fazla gözlemlendiği ortamlardır. Bu bakımdan okullar,

kültürlenme deneyimini incelemek açısından elverişli ortamlardır.

Görsel-3: BM Mülteci Ajansının mültecilerin kademe ve cinsiyete göre okula devam etme oranları.

Lee ve Koro Ljungberg (2007), ABD'ye misafir öğretim üyesi olarak gelen Güney Koreli akademisyenlerin ortaokula giden çocukları ile yaptıkları görüşmelerde, bu çocukların yaşadıkları kültürlenme deneyimleri ile ilgili bazı temalar ortaya çıkarmışlardır. Kültürlenme deneyimi özelinde, Koreli öğrencilerin okula ve arkadaşlarına olan sosyal uyumunda bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür. İlk başlarda hem okuldaki akranlarından hem de okul personelinden ayrımcılık gören bu öğrenciler (Asyalı görünüşlerinden dolayı kendilerine Çinli ya da "Chen" diye seslenilmesi, öğretmenler ve okul personeli tarafından, yerli öğrencilere göre olumsuz muamele görmeleri vb.) sonraları yüksek

bir akademik performans gösterdiklerinde arkadaşları arasındaki statüleri artmış ve aidiyet duyguları ile öz-saygıları artmıştır.

Öğretmenlerin çalıştıkları okullarda öğrencilerin gelişimlerini takip etmesi önemlidir. Ancak izlenmesi gereken öğrenciler arasında göçmen/azınlık gruplardan öğrenciler de varsa, öğretmenin gözlem sürecindeki önemi daha da artmaktadır. Makarova ve ark. (2019), risk veya koruyucu faktörler olarak öğretmenlerin tutum, davranış, beklenti ve öğretme uygulamalarının, azınlık grubu öğrencilerin okula sosyal uyumları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, öğretme uygulamalarının koruyucu faktör olmasından çok risk faktörü olduğunu belirlemişlerdir. Öğretme uygulamalarındaki risk faktörleri arasında, öğretmenin kültürler arası öğretmenlik deneyimi ve niteliğinin eksik olması, göçmen öğrencilerle kişisel olarak ilgilenilmemesi, okuldan ayrı dil sınıfları ve zaman, materyal ve öğretim kaynağı eksiklikleri gösterilmiştir. Öğretmen tutum ve davranışlarının ise neredeyse eşit oranda koruyucu ve risk faktörü olarak değerlendirildiği bu çalışmada, kültürler arası farklılığın zenginleştirici bir unsur olarak düşünülmesi yönünden koruyucu bir faktör olarak değerlendirildiği, ancak öğretmenin destekten uzak tutumlarının ise risk faktörü olarak görüldüğü bulunmuştur.

Bunun yanında, bazı öğretmenler, ön yargıya sahip olup ayrımcı davranışlar sergileyebilmektedir. Son olarak öğretmen beklentisi, daha çok risk faktörü olarak değerlendirilmiştir. Bunun en önemli nedeni ise, azınlık öğrencilerinden akademik beklentinin düşük olması ve onların yeteneklerine olan kalıp yargısal beklentilerdir.

Kültürleşmede Bireysel Faktörler:

Yeni gelenlerin kültürleşme sürecine ilişkin deneyimleri her ne kadar ev sahiplerinin göçmenlere karşı benimsedikleri kültürleşme stratejilerine bağlı olarak belirleniyorsa da bu deneyimi her göçmenin aynı şekilde yaşamadığı açıktır. Göçmenlerin yeni geldikleri ülkeden beklentileri, göç öncesi ve sırasında deneyimlediği durumlar gibi faktörlerin yanı sıra, kültürleşme sürecinde etkili olan bir başka faktör de göçmenlerin bireysel farklılıklarıdır. Kosic (2006), kişilik üzerine yapılan kültürleşme çalışmalarının, göçmenlerin uyum sürecinde stresi azaltma etkisine sahip kişilik tiplerine odaklandığını belirtir. Yazara göre bu çalışmalar, “benlik yönelimi” ve “öteki yönelimi” ayrımı yapılarak yürütülmüştür. Benlik yönelimleri arasında baş etme becerileri, kontrol odağı, bilişsel kapalılık, özsaygı vb. değişkenler gösterilirken, öteki yönelimlerine örnek olarak dışa dönüklük gösterilebilir. Benlik yönelimlerinden öz

saygının göçmenlerin uyumunu yordayan en güçlü değişken olduğu belirtilmiştir (Valentine, 2001, akt. Kosic, 2006). Bu gayet anlaşılabilir bir bulgudur çünkü kendi benlikleri hakkında olumlu bir izlenime sahip olan bireylerin, olumsuz durumlarla başa çıkmak için daha fazla kaynağa sahip olduğu açıktır. Öteki yönelimi değişkenlerinden olan dışa dönüklüğün ise göçmenler için olumsuz sonuçlar yaratabileceği görülmüştür. ABD'ye yerleşen Çinli göçmenlerin hem Avrupa kökenli Amerikalılar hem de Çin kökenli Amerikalılar ile etkileşimleri sırasında, bu göçmenlerin ayırt edici kişilik özelliklerinin sosyal endişeye olan etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada Fang ve ark. (2015), dışa ve içe dönük kişilik özelliklerinin göçmenlerin deneyimledikleri sosyal endişeyi yordamada önemli bir değişken olduğunu göstermişlerdir.

Sonuç olarak, çok farklı tanımlara sahip olarak kültür, günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu problemler sebebiyle incelenmesi gereken bir çalışma alanıdır. Kültür kavramını anlayabilmek için oldukça geniş bir perspektiften konuya yaklaşılması gerekmektedir. Psikoloji alanı kültür olgusunu açıklamak ve anlamak için oldukça değerli bir bilgi birikimine sahiptir. Diğer disiplinlerle temas halinde olarak psikoloji disiplini, günümüzde dünyanın karşılaştığı problemlere etkili çözümler

üretmek yolunda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Kültürlenmeye yönelik yapılan çalışmalar sayesinde psikoloji hem grup hem de birey seviyesinde göçmenlerin deneyimlerini ve kültürlenme kavramının doğasını anlayabilmektedir. Bununla beraber, göçmenlerin yanı sıra ev sahiplerinin de deneyimlerini anlamak ve açıklamak önemlidir. Karşılıklı yapılan kültürlenme analizleri sayesinde, göç ve göçmenlik daha iyi anlaşılacak ve hem ev sahibi bireylerin ve toplumun, hem de göçmenlerin yararına olacak müdahaleler geliştirilecektir.

Kaynakça

Arends-Toth, J. ve van de Vijver, F. J. R. (2006). Assessment of psychological acculturation. D. L. Sam ve J. W. Berry (Ed.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (1. Baskı, s. 142-160) içinde. Cambridge University Press.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2022, 13 Eylül). UNHCR Education Report. <https://www.unhcr.org/631ef5a84/unhcr-education-report-2022-inclusive-campaign-refugee-education>. Adresinden 15 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Bourhis R. Y. ve El-Geledi S. (2010). Assimilation and acculturation. J. M. Levine ve M. A. Hogg (Ed.), *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*

(1. Baskı, s. 30-37) içinde. SAGE Publications.

Fang, K., Friedlander, M. ve Pieterse, A. L. (2015). Contributions of acculturation, enculturation, discrimination, and personality traits to social anxiety among Chinese immigrants: A context-specific assessment. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 22(1), 58-68.

Kashima, Y. (2010). Culture. J. M. Levine ve M. A. Hogg (Ed.) *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations* (1. Baskı, s. 176-181) içinde. SAGE Publications.

Kıyılıoğlu, L. (2021). Kültürleşme Kuramı. M. B. Bulut (Ed), *Sosyal Psikoloji Kuramları-1* (s. 325-347) içinde. Nobel.

Kosic, A. (2006). Personality and individual factors in acculturation. D. L. Sam ve J. W. Berry (Ed.) *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (1. Baskı, s. 113-128) içinde. Cambridge University Press.

Kottak, C. P. (2010). Culture. *Cultural Anthropology Appreciating Cultural Diversity* (14. Baskı, s. 24-47) içinde. McGrawHill

Lee, I. ve Koro Ljungberg, M. (2007). A phenomenological study of Korean students' acculturation in middle schools in the USA. *Journal of Research in International Education* 6(1), 95-117.

Makarova, E., Gilde, J. ve Birman, D. (2019). Teachers as risk and resource factors in minority students' school adjustment: an integrative review of qualitative research on acculturation. *Intercultural Education*, 30:5, 448-477.

Sam D. L. ve Berry, J. W. (2006). Introduction. D. L. Sam ve J. W. Berry (Ed.) *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (1. Baskı, s. 1-10) içinde. Cambridge University Press

UNICEF (Nisan, 2021). Child migration. <https://data.unicef.org/topic/child-migration-and-displacement/migration/> adresinden 15 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Görsel Kaynaklar:

<https://open.maricopa.edu/culturepsychology/chapter/berrys-model-of-acculturation/>

Göç ve Aidiyet

Yazar: *Selen Kunt*

Göç insanların sosyal, dini, siyasi veya birtakım nedenlerden ötürü yaşadığı yerden başka bir coğrafi yere taşınmasıdır. Son yıllarda savaşlar, ekonomik krizler, salgın hastalıklar, doğal afetler gibi nedenler sonucu göç dalgaları yaşanmakta ve dünya için göçün önemi gitgide artmaktadır. Göç türleri zorunlu göç, gönüllü göç, geçici göç, sürekli göç, iç ve dış göç olarak sınıflandırılabilir. Yaşadığı ülkeden başka bir ülkeye göç eden kişilere göçmen adı verilir. Göç konusunda en önemli faktörlerden birisi de aidiyet kavramı ve göçmenlerin aidiyet konusunda yaşadıkları problemlerdir. Biz bu yazıda aidiyet kavramını göç ve göçmenler ekseninde değerlendireceğiz. Aidiyet kavramı, kişinin nereye ve neye ait olduğunu tanımlar, bu süreçte de kişinin inançlarından, yönelimlerinden, karakterinden etkilenir (Sözer, 2019). Aidiyet kavramı kişinin hayatı boyunca incelenebilen, sürekli yenilik ve gelişim gösteren bir kavramdır. Aitlik hissi ve ait olma ihtiyacı insanın

temel sosyal ihtiyaçlarındandır. İnsan bir yere, bir kişiye, bir gruba veya bir topluluğa bağlanmak, ait olmak ve ait olmak istediği şeyin bir parçası olduğunu bilmek ister. Aidiyet duygusunun tanımı, işleyişi ve derecesi kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Kişinin insanlarla sosyal ilişkileri, karakteri, içinde bulunduğu kültür, sosyal tabaka ve etnik köken gibi birçok unsur aitlik duygusunun bireyler arası farklı derecelerde yaşanmasına neden olabilmektedir. Bazı durumlarda insan ait olduğu şeyleri seçemez, buna etnik kimlik ve aileyi örnek olarak verebiliriz. Bu gibi durumlar dışında insan kendi kararları ile hangi gruba ait olacağını belirler. Yüzyıllardır insanların gruplaşmaları benzer aitlik hissine sahip olan insanların bir araya gelmesiyle olmuştur.

Bahsedilen aitlik duygusu kültürden kültüre değişim gösterebilmektedir. Örneğin, bireyci kültürlerdeki aidiyet duygusu ihtiyacı ile toplulukçu kültürlerdeki aidiyet duygusu ihtiyacı farklı şekilde kendini gösterebilmekte ve tanımlanabilmektedir. Her ne kadar aitlik hissini tanımlama ve

derecesi kültürden kültüre değişse de bu ihtiyacın evrensel olduğunu söyleyebiliriz.

Aidiyet duygusu sayesinde insan daha güvende, dolayısıyla daha özgür hisseder. İnsanlar sosyal varlıklardır, dolayısıyla iletişim günlük hayatın vazgeçilmez parçalarından biridir. Sağlıklı iletişim sonucu sağlıklı ilişkiler meydana gelir. Kurulan sağlıklı ilişkiler ise aitlik için oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Aidiyet duygusunun oluşumunda bazı olumlu ve olumsuz faktörler bulunmaktadır. Aşağılanma, eleştirilme, reddedilme korkusu gibi duygular aidiyeti olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Özellikle göç edilen yerde eleştiri ve reddedilmeye maruz kalan kişi bulunduğu yere ait hissetmekte zorlanabilmektedir. İnsan eleştirilmekten, reddedilmekten ve aşağılanmaktan korktukça aitlik hissi azalmaktadır. Kişinin sürekli başkaları tarafından eleştirilmesi, küçümsenmesi, değersiz hissetmesi, başkalarının kurduğu baskılar ve aşağılamalar aitlik hissini olumsuz etkiler. Aitlik hissini olumsuz etkileyen bir başka etken ise eleştirilmektir. Kişi, başkaları tarafından eleştirildikçe aitlik duygusu git gide azalarak kaybolur.

Aitlik duygusu iyi bir uyum sonucu gelişir. Göçün ardından göçmenleri önemli bir uyum süreci beklemektedir. Göçmenler göç ettikleri ülkeye uyum sağlamakta ilk başta zorlanabilmektedir. Yaşadığı ülkeden farklı

bir kültür, farklı bir din, farklı bir dil gibi birçok farklılığın içinde birdenbire varlık göstermek, göç eden kişiler için oldukça zor bir durumdur. Kendi ülkesinde kendi kültüründe ve kurallarında yaşayan kişi, yepyeni ve yabancı bir kültürün içinde yaşamaya başladığında birtakım kimlik kargaşalarının yaşandığı görülmektedir. Gittiği ülkede yepyeni kurallar, farklı bir kültür, farklı bir dil, farklı kurallar ve sosyal hayata atılan kişi, önceki kimliği ve yeni kimliği arasında mekik dokur. Bir yandan kendi kültürünü devam ettirmek isterken, bir yandan da yeni yaşamaya başladığı kültürün bir parçası olabilmek için o kültüre uyum sağlamaya çalışır. Bu sırada kimlik kargaşaları yaşanır. Kişi kendi kültürünü tamamen bırakamaz, bir yandan da yeni kültüre tamamen uyum sağlamakta zorlanır. Bunun doğrultusunda aitlik karmaşası da yaşanması muhtemeldir. Kişi hangi kültüre ait olduğunu sorgulayabilir. “Ben kimim?” sorusu göçmenlerin sıklıkla kendine sorduğu sorulardan birisidir. Bazı göçmenler kendi kültürünü devam ettirmek isterken bazı göçmenler ise yeni kültüre uyum sağlamaya ve o kültürün bir parçası olmaya çalışır. Kendi kültürü ile yeni yaşadığı yerdeki kültür arasında köprü kurmaya çalışan göçmenler de olabilmektedir. Göçmenlerin, göç ettikleri ülkede yaşadıkları bu kimlik ve aidiyet sorunları nedeniyle uyum süreçleri gecikebilmektedir. Göçten etkilenen kişileri

incelediğimizde çocukların ön plana çıktığını görebiliriz. Çocukların gözünden göçe bakacak olursak dil ve ekonomik problemlerin çocuğun uyum sürecini zorlaştırdığını görmekteyiz. Çocuklar aileleriyle göç ettikleri ülkede yeni bir okula başlamak zorunda kalırlar. Eğer çocuk yerli halkın konuştuğu dili bilmiyorsa veya iyi derecede konuşamıyorsa birçok zorluk yaşayabilir ve oraya ait hissetmekte zorlanabilir. Arkadaş çevresi ve öğretmenleri çoğunlukla yepyeni bir kültür, dil, belki de farklı bir dinden olan çocuk, ilk başta alışmakta zorlanabilir. Geldiği ülkenin dilini bilmesi çocuk için çok önemlidir. Bu sayede insanlar için en önemli ihtiyaçlardan birisi olan iletişim konusunda problem çekmeyecek ve uyum sağlaması çok daha kolay gerçekleşecektir. Ailelerin de bu süreçte çocuklarına destek vermesi çok önemlidir.

Göçmenlerin yaşadıkları yere uyum göstermesi ve oraya ait olduklarını hissetmeleri için kabul görmeleri ve tıpkı diğer vatandaşlar gibi gereksinimlerinin sağlanması gerekmektedir. Sosyal ve kültürel olarak eksiklikleri giderilen kişi daha kolay uyum sağlayacak ve dolayısıyla bulunduğu yere ait hissedecektir. Göçmen kişiler, kendi ülkesinin kültürü ile göç ettiği ülkenin kültürü arasında çatışma yaşayabilirler. Göç eden kişinin yaşı arttıkça uyum sağlama oranının azaldığı

görülmektedir. Kişi ne kadar erken yaşta göç ederse o kadar çabuk uyum sağlayabilmektedir. Göçmen kişinin yeni geldiği ülkenin dilini bilmemesi, barınma problemi, dışlanma, kültürel ve dini farklılıklar gibi nedenler göçmenlerin yaşadıkları en büyük sorunlar olarak listelenebilmektedir. Kişinin gideceği ülkenin dilini ve kültürünü iyi öğrenmesi uyum sürecini hızlandırmakta ve bu doğrultuda kişi artık o topluma ait olduğunu daha kolay bir şekilde hissedebilmektedir.

Sonuç olarak göçmenler açısından aidiyet kavramı, incelenmesi gereken önemli bir kavramdır. Aidiyetin oluşabilmesi için göç eden kişinin yeni yerleşim yerine uyum sağlayabilmesi gerekmektedir. Ancak iyi bir uyum sağlayan kişi kendisini bulunduğu yere ait hissedebilir. Kişinin yeni yerleşim yerindeki çevresinin olumsuz yaklaşımları, iletişim sorunları, kültürel farklılıkların boyutu ve dışlanma gibi nedenler uyum sürecini olumsuz etkiler, dolayısıyla aidiyet hissedilemez. Sürekli farklı ve dışlanmış hisseden kişinin bulunduğu yere ait hissetmesi beklenemez. Yerli halk ile iletişimin kuvvetlenmesi, yaşanan yer ve kültür hakkında bilgi sahibi olunması ve dilin öğrenilmesi uyum sürecini hızlandırır. Göç edilen ülkenin göçmenler hakkında daha çok bilgi sahibi olması gerekmektedir. Göçmenlerin sosyoekonomik yapısı, dini, dili ve olası katkıları değerlendirilmelidir.

Böylelikle göçmenlerle ilgili sosyal ve kültürel politikalar belirlenip bu doğrultuda onların topluma katkıda bulunmaları sağlanabilir.

Kaynakça

Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.

Sözer, A. (2019). Göç, toplumsal uyum ve aidiyet. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(28), 418-431

Gençöz, F. (1998). Uyum psikolojisi. *Kriz Dergisi*, 6(2), 1-7.

Bir de Buradan Bakalım: Mülteci Erkeklerin Sorunları

Yazar: *Livanur Şeyma Güneş*

Mültecilerin yaşadıkları sorunlara göz atıldığında genellikle kadınlar ve çocuklar üzerine yapılan araştırmalar görülmektedir. Peki ya mülteci erkekler hiç mi sorun yaşamıyor?

Mülteci erkeklerin yaşadıkları psikolojik sorunlara değinmek gerekirse, öncelikle mülteci erkekler zulüm ve işkence geçmişinden kaynaklanan güven sorunu nedeniyle görüşmelerde gizliliğin ihlal edilmesinden korktukları için psikolojik desteğe ve tercümana karşı ön yargılara sahip oldukları görülmektedir (1). Gizlilikle ilgili olan korkuların genel otorite figürlerinden korkmayla ilgili olabileceği düşünülmektedir (2). Aynı zamanda mültecilerin psikolojik yardım almamalarındaki en önemli iki neden damgalanma ve vize statüsüdür (3). Bazı kültürlerde akıl sağlığı ile ilgili olarak damgalanma korkusu ruh sağlığı uzmanlarına karşı ön yargıya ve bireyin ihtiyacı olsa bile psikolojik destek almak istememesine neden olmaktadır. Bununla birlikte alınan vize türü nedeniyle gitmek isteseler bile ruh sağlığı uzmanlarına gidemeyen mülteciler de azınlıkta değildir. Geride bırakılan aile, göç süreci sırasında yaşanan travmalar, iş kaybı tehditleri, vasıfsız iş ve işsizlik; kaygıya, çaresizliğe,

öfke ve üzüntüye en sonunda öz saygı kaybına ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Toplumsal normlar mülteci erkeklerin omuzlarına bir yük daha eklemektedir. Geride bırakılan aile bireyleri nedeniyle yeni ülkede ailenin en büyük tek erkeği olmak, erkek olan çocuk olsa bile aile reisi görevini alır. Çocukluğunu yaşayamadan ailesini geçindirmek, eve ekmek getirmekle görevli hale gelir. Bu durum erkek çocuk ya da ergen erkek üzerinde baskıya neden olur. Yeni ülkede erkek artık çocuk değildir; ağlamamalıdır, üzülmemelidir, sert olmalı ve dik durmalıdır. Psikolojik, fiziksel ve ekonomik açıdan yıpranan aile üyelerinin yanında olmalı, onlara yardımcı olmalıdır. Bütün bunlar da psikolojik destek ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka sorun olan barınma sorununa değinmek gerekirse; toplumun getirdiği bazı kurallar, gelenek ve görenekler gereği bekar kadın ve erkeklerin aynı yerde kalması uygun görülmediğinden kalabalık bir şekilde ortak alanda yaşamak genellikle tercih edilmiyor. Barınma önceliği kadınlara, çocuklara ve yaşlılara verildiği için erkekler kalacak yer bulmakta daha dezavantajlı oluyorlar. Refakatsiz erkek çocuklarda ise kalınacak yer bulunmadığı takdirde polis karakollarında ve gözaltı merkezlerinde kalma imkanları bulunuyor ancak bu gözaltı tehlikesini arttırıyor. Yine

de bir kalacak yere sahip olan erkek çocukları on sekiz yaşını doldurduklarında artık kendilerine yeni bir kalacak yer bulmaları gerekiyor ve çoğunlukla kalacak yer bulamadıkları için gecekonduya ya da sokaklarda yaşamaya başlıyorlar (4). Bu şekilde yaşamak da onları tehlikelere daha açık hale alkol ve madde bağımlılığına ve fuhuşa daha yatkın olmaya sürüklüyor. Fuhuşa yatkınlığın yanında zorla fuhuş kurbanı olan mülteci erkekler de azınlıkta değildir. İddia edilen borçlarını ödemek ve yola devam edebilmek adına zorla fuhuşa göz yummakta olan mülteci erkekler bulunmaktadır. Bir başka seks işçiliğine başvurma nedeni olarak ise gey, transseksüel, biseksüel mültecilerin cinsel hayatlarının eksikliğidir. Aynı zamanda borçlarını ödeyebilmek için organlarını satan mülteci ergen erkeklerde bildirilmiştir (5).

Mülteci erkeklerin yaşadığı bir başka sorunun cinsiyet rollerinde değişime neden olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Lübnan'daki mültecilerin kayıtlı oldukları ilçelerden ayrılmalarına izin verilmiyor. Bu belirlenen sınırlardan ayrılırken askeri kontrol noktalarından geçmek gerekiyor ve erkekler bu noktalardan geçmek için bazı belgeleri gösteremediklerinde gözaltı sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir yandan yaşadığı çalışıyor olduklarından

tutuklanmaktan korkuyorlar bir yandan da hareket kısıtlamaları Lübnanlı mültecileri iş aramaktan alıkoyuyor. Aynı zamanda kontrol noktalarından geçmeye çalışan erkekler polis tacizine maruz kalırken kadınlar bu noktalardan daha kolay geçebilmektedirler. Bu yüzden erkekler kontrol noktalarından geçerken yanlarında kadın olmadan kendilerini güvende hissedemediklerini söylüyorlar. Bu noktada toplumsal normların aksine cinsiyet rollerinde bir değişime şahit oluyoruz (6).

Toparlamak gerekirse mülteci erkekler göç öncesi, göç sırasında ve sonrasında yaşadığı travmalar, işkenceler, geride bırakılan aile üyeleri nedeniyle bir anda aile reisi statüsüne gelme gibi nedenlerden dolayı psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar. Aynı zamanda öncelik tanınan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar dolayısıyla barınma sorunu, bununla birlikte gelen ciddi güvenlik problemleri ve beraberinde kendini zararlı alışkanlıklar içerisinde bulma gibi sorunlar yaşamaktadırlar.

Kaynakça

- 1- Silove, D., Sinnerbrink, I., Field, A., Manicavasagar, V. ve Steel, Z. (1997). Anxiety, depression and PTSD in asylum-seekers: associations with pre-migration trauma and post-migration

- stressors. *The British Journal of Psychiatry*, 170, 351.
- 2- Colucci, E., Minas, H., Szwarc, J., Guerra, C. ve Paxton, G. (2015). In or out? Barriers and facilitators to refugee-background young people accessing mental health services. *Transcultural Psychiatry*, 52(6), 766-790.
- 3- Byrow, Y., Pajak, R., McMahon, T., Rajouria, A. ve Nickerson, A. (2019). Barriers to mental health help-seeking amongst refugee men. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(15).
- 4- Interview with the psychologist, PRAKSIS and CARE mobile protection team, Greece.
- 5- Interview with the social workers of Faros, a shelter for minor boys in Athens.
- 6- Brun, D. (2017). Men and boys in displacement assistance and protection challenges for unaccompanied boys and men in refugee context, CARE International/Promundo.

World Health Organization. Process of Translation and Adaptation of Instruments; WHO: Geneva, Switzerland, 2007; Available online: https://www.who.int/substance_abus

e/research_tools/translation/en/ (accessed on 20 July 2018).

Göç ve Travma ile Çalışan Bir Psikiyatristin Gözünden

Yazar: *Psikolog Sultan Altınsoy*

Merhabalar Hocam, röportaj teklifimi kabul ettiğiniz ve vakit ayırdığınız için şimdiden teşekkür ediyorum.

Teklif için ben teşekkür ederim.

Sizi okurlarımızla tanıştırmak için bize kısaca kendinizden bahsedebilir misiniz?

İsmim Ersin Uygun. Psikiyatri doçentiyim. 2011 yılında Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde ihtisasa başladım. İhtisas bittikten sonra da bir süre uzmanlık yaptım. Daha sonra İstanbul Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Ruh Sağlığı Çalışmaları Yüksek Lisans Programında Öğretim Üyesi olarak geçtim önce yarı zamanlı sonra tam zamanlı. 4 yıldır da orda ders veriyorum Sağlık Bilimleri Fakültesi, Travma-Afet Ruh Sağlığı Çalışmaları Yüksek Lisans Programında. Aynı zamanda da 2015-2016 yılından beri göç alanındaki projelerde eğitmen ve süpervizör pozisyonlarında projelerde çalışıyorum.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün iki psikososyal müdahale aracının eğitmenliğini ve süpervizörlüğünü de yapıyorum; Problem Management Plus (Sorun Yönetimi ve fazlası), Self-Help Plus (Kendine Yardım ve fazlası) gibi.

Göç denince aklınıza ilk olarak neler geliyor?

Göç, aklımıza kavimler göçünden tutun bugüne kadar büyük bir süreci getiriyor. Göç esasen bir yer değiştirme harekâtı. İnsanların yaşadığı yeri bırakıp başka bir yere gitmeleri ki bu kendi isteğiyle olabilir ya da zorda kaldıkları için yaptıkları bir hareket olabilir. Yani göç bir harekât aslında ve devam eden bir harekât olarak düşünebiliriz bunu. Bir yeri vatan edinmiş kişiye göçmen demiyoruz, esasen vatanını bırakmış kişiye göçmen diyoruz. Dolayısıyla göçmenlere baktığımızda gittikleri ve yerleştikleri yeri vatanları terk etmelerinden ötürü tam olarak benimseyen, uyum sağlayan bireyler olmayabiliyorlar. Oraya uyum sağlamaya çalışan bireyler oluyorlar. Orayı vatan gibi sahiplenmiş ya da aidiyet geliştirmiş gruplar olmayabiliyorlar. Zaten bunu yaptıklarında artık göçmen değil oranın bir parçası olmuş oluyorlar. O yüzden aslında göç çok geniş bir konu. Sadece bir grup ya da sadece bir olaydan öte aslında yüzyıllardır dünya üzerinde var olan bir hareketi simgeliyor göç kelimesi.

Genel tanımların yanı sıra sizin yaşantınızda yeni bir tanım oluştu mu?

Tabii ki, sonuçta Türkiye önemli bir göç yolunun üzerinde olan bir ülke ve aslında göçmen sayısı Türkiye’de hiçbir zaman sıfır olmadı veya az olmadı. Tabii, Türkiye’nin gündemine Suriye krizi ile birlikte biraz daha fazla girmeye başladı mültecilik kelimesi ve toplu göç kavramları. Benim de gündemime Suriye krizi ile birlikte girmiş oldu. 2011 yılında başlayan olaylar, 2012-2013 yıllarındaki toplu göç hareketleri Türkiye’ye yapılmaya başlandı. 2013-2014 yıllarında ben Bakırköy’de çalışıyordum. Çok sayıda Suriyeli hasta yatmaya başladı hastaneye ve başta oradaki hastalarla birlikte çalışmaya başladık. Sonra onların taburcu işlemleri ve takipleri aksamam diye Göçmen/ Mülteci Ruh Sağlığı Polikliniğini kurduk Bakırköy’de ve istifa ettiğim güne kadar da bu polikliniği sürekli sürdürdüm. Göçün profesyonel anlamda klinisyen olarak hayatıma girmesi bu şekilde oldu. Ama genel anlamda hayatımıza girmesi zaten Anadolu bir sürü toplulukların göç etmesiyle oluşan yer değiştirmesiyle oluşan bir kültür.

Göçmenlerle çalışırken en çok karşılaştığımız ruhsal bozukluklar neler oluyor?

Depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı bozuklukları en sık bunları görüyoruz ve bunlarla karşılaşıyoruz.

Kişilerin göç süreçlerindeki farklılıklar - ani veya planlı bir göçe maruz kalma gibi- iyileşme süreçlerine etki ediyor mu?

Çok etkisi var. En önemli etkisi sosyal destek sistemlerini etkiliyor olması. Sosyal destek sistemini nasıl etkilediği iyileşme sürecini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi. Bazı bireyler gerçekten göç ederken bütün sosyal destek sistemini; ailesini, akrabalarını, arkadaşlarını, yakınlarını vs. geride bırakmış oluyor. Onların tutunmaları da çok zor oluyor. 3 aşamaya ayırıyoruz aslında göçü: göç öncesi, göç süreci, göç sonrası. Göç öncesinde neler yaşandığı çok belirleyici oluyor. Göç sürecinde neler yaşadığı çok belirleyici oluyor. Sonuçta burada bir survive yani hayatta kalma mücadelesi veriyor. Belki devam eden bir yolda bir ara durak oluyor bizim burada karşılaşmamız ya da son durak olması için çaba sarf edebiliyor bir kişi. Çünkü bağ gelişmediği için ayrılmakta kolay oluyor. Yani koşullar kötüleşince yaşam mücadelesini daha kolay verebilecekleri diğer seçenekleri de daha kolay düşünebiliyor göçmenler. Zaten aklında yerleşmek istediği veya ait olmak istedikleri başka bir yer var ama yol üstünde bir durak gibi yaklaşabiliyorlar Türkiye’ye ya da ülkemize. Soruya dönecek olursam bu öykünün neresinde olduğu, hangi koşullardan çıkıp geldiği ruhsal anlamda çok belirleyici oluyor. Göç öncesi süreçteki

en önemli belirleyicilerden biri bu göçün ne kadar kişinin kendi isteğiyle meydana geldiği. Zorunlu göçleri bu noktada ayırmak gerekiyor. Eğer kişi kendi isteği dışında göç etmek zorunda kalmışsa özellikle de hazırlıksız bir şekilde göç etmek zorunda kalmışsa ruhsal anlamda etkilenmesi çok daha fazla oluyor diyebilirim. Ama kişi kendi isteğiyle göç etmişse, hazırlığını yapmışsa ve gideceği yerdeki sosyal kanallarını kullanarak ortamını hazırlamışsa daha az etkileniyor diyebiliriz.

Danışanlarınızda kültürel farklılıkların ne gibi etkisi oldu/terapi süreçlerinize herhangi bir etkisi var mı?

Kültür bu hizmeti sunduğumuz her aşamada önem kazanıyor. Çünkü kültüre duyarlı bir hizmet vermek zorundayız. Bu görüşmelerin hepsi trans-kültürel görüşmeler. Kültür belirliyor hani Mevlana'nın çok güzel bir lafı vardır: önemli olan sizin ne kadar bildiğiniz değil, ötekinin ne kadarını anladığıdır. Yani ötekinin anladığı kadar siz bilirsiniz aslında. Burada da kültür çok kısıtlayıcı bir öge haline gelebiliyor. Sizin vermek istediğiniz değil önemli olan kültürel olarak ötekinin ne kadar alabildiğidir. Dolayısıyla terapi hizmetlerinde de psikiyatri klinik hizmetlerinde de danışanın ne düzeyde neyi alabildiğine göre bu hizmetler farklılaşıyor çünkü kültür ne kadarına müsaade ediyor bunu göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Burada kültürün değer yargıları, o kültürdeki dogmalar, o kültürdeki stereotipiler bunlar çok belirleyici oluyor. Örnek veriyorum Suriyelilerle çalışırken ilaca yönelik ciddi bir önyargıları olabiliyor. İstedığınız kadar ilaç hizmeti vermeye çalışın eğer kişinin bu önyargıları varsa ilaç tedavisi düzenleyemiyorsunuz, çok zorlanıyorsunuz. Düzenleseniz de kullanmadan geliyor zaten danışan. Çok belirleyici olabiliyor. Tabi kültür sadece tedavi düzenlerken değil, değerlendirme aşamasında da çok belirleyici oluyor. Bu anlamda kültürel farklılıklar var. Her ne kadar komşu ülkeler olsa da kültürel benzerlikler çok fazla. Hatta kültürel benzerlikler kültürel farklılıklardan çok daha fazla. Ama ayrıntı farklılıklar olsa da çok önem kazandığı yerler oluyor, özellikle de terapi çalışırken ya da ruh sağlığı hizmeti verirken. Burada kültür, ölçme değerlendirme kısmında, tanısal değerlendirme kısmında, tedavi düzenlerken hepsinde önemli hale geliyor.

Peki siz kültürlere özellikle Suriye kültürüne uyum sağlama noktasında zorluk yaşadınız mı? Bahsedebilir misiniz?

Aslında değil, Suriye kültürü yakından tanıdığım bir kültürdü. Savaştan önce de yakından tanıdığım bir kültürdü. Bilindik bir kültür. Yani tanımadığım bir kültür değildi. Tanıdığım bildiğim bir kültür.

Türkiye'nin birçok yerinde çok kültürlülük var. Bir sürü farklı kültürden insanlar bir arada yaşıyor ve ötekinin kültürüne karşı bir sürü bilgisi ve tanıdıkları olabiliyor. Ben Hatay'da büyüdüm, bir sürü Arap var orada, Suriye'deki Araplarla benzerlik gösteren çok sayıda topluluklar var.

Türkiye'de göçmenlerin psikolojik desteğe yeterli düzeyde ulaşabildiğini düşünüyor musunuz? Bu noktada göçmenlerin yaşadığı zorluklar neler olabiliyor?

Şöyle ki bununla ilgili çalışmalar var yani benim düşüncemden öte çalışmalar bunu gösteriyor. İhtiyacın halen karşılanmadığı aşikâr. Yakın zamanda Sultanbeyli'de bir çalışma oldu 2019 yılında. İhtiyaç duyanların yüzde doksanının başvurmadığı görüldü. Dolayısıyla ruh sağlığı ihtiyacı çok belirgin ama başvuru maalesef çok az. Tabii bunun önündeki engeller çok değişik olabiliyor bununla ilgili de çok araştırma var. Damgalanma önemli bir konu. Suriye kültüründe ruhsal hastalıklara yönelik ciddi bir damgalanma var. Akıl hastalığı gibi düşünüyorlar ya da delilik gibi düşünüyorlar ruhsal sorunları. Dolayısıyla başvurmak istemeyebiliyorlar hatta psikiyatriste gelmek istemeyebiliyorlar bu önemli bir faktör. Bunun dışında ana dilde hizmet alamıyor olmaları ruhsal anlamda psikiyatri anlamında çok belirleyici oluyor. Yani tıbbın diğer alanları gibi

değerlendirmemek lazım. Hani bir diş ağrısı varsa mecbur gidecek diş hekimine. Gerekirse bir tercüman buluyor, tercüman eşliğinde gidiyor ve o tedavi sürdürüyor ama ruhsal bozukluklar da öyle değil. Anlaşıyor olmak çok önemli ruhsal sorunlarda. Ötekinin bunu anlayabilecek olması, ötekinin danışanın ne yaşadığını anlamlandırabiliyor ve anlıyor olabilmesi çok önemli. Bu noktada dil önemli bir bariyer haline geliyor. Ana dilde hizmet veren uzman sayısı çok az olduğu için gitmek istemeyebiliyor. Ruh sağlığı hizmetlerine gitmemelerinin önündeki bir diğer engel bu oluyor. Ekonomik sıkıntılar önemli bir engel. Bu sadece ruh sağlığı hizmetlerine değil bütün sağlık hizmetlerine erişim önünde engel olabiliyor. Çünkü sigortasız çalışıyor oluyorsun. Suriyelilerin önemli bir kısmı o gün doktora gideceklerse alacakları paradan bir kesinti oluyor ya da para alamıyorlar, sık sık izin alamıyorlar sağlık hizmetlerine erişmek için. Bu defa işveren işten çıkarabiliyor. Bu gibi sıkıntılar da var tabii. Bunların ardından diğer bir faktör de sağlık personeli veya yardımcı sağlık personelinin ayrımcı ve dışlayıcı tutumu olabiliyor ki hastanede gerçekten travmatize olabiliyor göçmenler. Bir noktadan sonra gitmek istemiyorlar. Bir diğer etmen de bu olabilir. Ama ruh sağlığı hizmetlerinde bu etmen ne kadar etkili onu da araştırmak lazım bilmiyorum.

Az önce de belirttiğiniz mültecilerin çoğunlukla maruz kaldığı ayrımcılık ve akran zorbalığına önemli bir konu. Bu durum iyileşmenin önünde ciddi bir engel olarak görülmeli mi? İyileşme süreçlerine etkisi sizce nelerdir?

Göçmenlerin ruh sağlığını etkileyen en önemli faktörler düşünülenin aksine göç sonrası stres faktörleri diyebiliriz. Göç öncesi stres faktörlerini, göç öncesi travmaları değiştiremiyoruz. Tabii ki o yaraların sarılması için uygun ortamın ve hizmetin sağlanması için elimizden geleni yapıyoruz ama burada asıl belirleyici olan şey göç sonrası karşılaştıkları ortam. Dünya genelinde göçmenler kötü bir yerden göç etmek zorunda kaldıklarında -zorla yerinden edilmiş kişiler gibi düşündüğümüzde- gittikleri yerde özellikle bu yaşadıkları travmaların yarısını sarmaya çalışıyorlar. Eğer göç eden kişi gittiği yerde güvende hissetmezse, bir güvenli alanı olmazsa o yaranın üzerine yeni yaralar eklenebiliyor. Bu anlamda göç sonrası yaralanmaların önemli nedenlerinden birisi de ayrımcılık. Çünkü ayrımcılığa maruz kaldığında bir defa travma üstüne travma oluyor. Yani travmanın yarasını saracağı yerde üzerine yeni bir travma daha biriktirmiş oluyor yani travmatik yaşantıları oluyor. Bu tabii değişiyor, toplumun genelinde sosyal düzeyde bir olgu ayrımcılık. Lakin bunu bireysel olarak ele

aldığımızda kliniklerde veya terapide şöyle görüyoruz; iş yerinde ayrımcılığa maruz kaldığında tutum ve davranışları çok net ayırt edip bunun onun ruh sağlığını nasıl etkilediğini görebiliyoruz. Örnek veriyorum sadece Suriyeli olduğu için çalıştığı yerde kendisine diğer Türkiyeliler tarafından uygulanan deyim yerindeyse eşek şakaları sadece Suriyeli olduğu için maruz kaldığı muamele ki bunlar sadece işyerinde oluyor. Bunun dışında sosyal yaşantıda çarşıda gezerken bile bir şey alacaksa ya da çarşıda bir şeyin fiyatını soracaksa oradaki satıcının beden dili, ifadeleri belirleyici oluyor. Özellikle toplu taşımada çok sık görüyoruz bu ayrımcı söylemleri ve uygulamaları. Gerçekten Suriyelilere yönelik ayrımcı bir söylem ya da ayrımcı uygulamalar olabiliyor. Bunlar çokça yaralayıcı olabiliyor göçmenler açısından baktığımızda. Önemli bir konu ve çok da geniş bir konu, Türkiye’de artık belirgin olarak ayyuka çıkan konu. Suriye krizi ilk başladığında biz bu kadar ayrımcı bir söylem görmüyorduk. Gene böyle tek tük söylemler vardı ama genel olarak daha kapsayıcı, daha olumlu bir yaklaşım vardı Suriyelilere yönelik. Tabii sosyal bir sürü olguyla birlikte ele almamız gereken bir süreç göçmenlere yönelik ayrımcılık süreci. Üzerine pandemi eklendi, üzerine ekonomik bir zorluktan geçiyor dünya ve ülkede geçiyor dolayısıyla bütün bunlar göçmenlere yansıtılabiliyor. Sadece

Türkiye’de değil dünyada olan bir şey bu. Hatta şöyle bir örnek vereyim. Pandemi dünyada yayılmaya başladığında Covid-19 salgınında Avrupa’da vakalar bildirilince araştırmalar ilk başta Yunanistan’daki mülteci kamplarında gerçekleştirildi. Yani covidin nedeni -sanki Avrupa’ya taşınma nedeni- ilk başta göçmenlermiş gibi düşünüldü. Yunanistan’daki mülteci kamplarında Covid pozitif vakası rastlanmadıktan sonra İsviçre’deki bir kayak merkezinden bütün Avrupa’ya yayıldığı tespit edildi salgının. Ama olağan şüpheliler ve ilk incelenen kişiler göçmenler oldu Avrupa’da. Türkiye’de ve diğer bir sürü ülkede benzer durumlar olabiliyor yani olağan şüpheliler göçmenler seçilebiliyor. Ekonomik kriz oluyor ve ekonomik krizin nedeni göçmenler mi? Pandemi oluyor, salgın oluyor işte Suriyelilerden mi yayılıyor, Suriyelilerdeki vaka sayısı ne kadar gibi sorular sıklıkla gelmeye başlıyor yani toplumsal düzeyde en basitinden bu şekilde görebiliyoruz ayrımcı söylemleri.

Göçmenlerle çalışmaya neden ve nasıl karar verdiniz?

Bu kararı vermede bir tercihten öte bir zorunluluk gibi sürecim başlamış oldu. Burada hizmet sunma zorunluluğu var. Nitelikli bir hizmet sunabilecek kişi ben iken arkanı dönüp gitmek olmuyor. Göçmenlere yönelik hizmetler gerçekten

çoğu kurumda ve serviste yük oluşturan, ciddi emek gerektiren bir hizmet yükü ve hizmete de ihtiyacı oluyor göçmenlerin. O noktada hizmeti sunabilecek kişilerin ben yapamam demek gibi bir lüksü olmamalı çünkü çok insanca ve hümanistik bir tepki değil. O dönemde ihtiyaç görünce bende ihtiyacı kapatmak için elimden geleni yapmışım. Yani yine başta da belirttiğim üzere bu bir tercihten öte zorunluluktur. Ama sonrası tercih gibiydi artık çünkü bu alanda şöyle bir avantaj da var, çok sayıda eğitim alma imkânım oldu bunlar; uluslararası eğitimler -kendi imkanlarımla alamayacağım eğitimler- psikososyal müdahale eğitimleri, terapi eğitimleri vs. Bir de travma ile çalıştım. Göç alanında çalışmaya başladıktan sonra travma kavramı ile haşır neşir olmaya başladım. Göç alanında çalışmaya başlamadan önce bipolar bozukluk, şizofreni gibi ağır ruhsal bozukluklarla çalışıyorduk Bakırköy’de. Ama göçmenlerle çalışmaya başlayınca olmazsa olmaz ve neredeyse her göçmende ucundan kıyısından çalıştığımız bir kavram travma oluyor, travma sonrası stres bozukluğu, travmatik göç süreciyle ilgili geliştirilen stres reaksiyonu oluyor. Dolayısıyla travma kavramıyla tanıştım ve onunla ilgili çalışmalar daha fazla bu alanda tuttu beni diyebilirim.

Göçmenlerle çalışırken zorluk yaşadığınız, garipsediğiniz, ilginç bulduğunuz şeyler oldu mu?

Çok olmuştur. Her ne kadar kültürel olarak tanıdık bir kültür olsa da bazı kültürel davranışları bilmediğimi fark ettiğim dönemler oluyor. Örnek veriyorum eşi vefat eden bir kadının aylarca evden çıkmaması gibi bir gelenek göreneğin olması. Bir de şunu daha net fark ediyorsunuz, Suriye'nin içinde de farklılıklar çok var. Doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi aynı kültürel değer yargılarını yaşamıyorlar. Bunu fark etmek ilginç oldu. Misal Lazkiye'den gelen biri ile Elbab'dan gelen biri birçok farklı değer yargılarına sahip olabiliyor. Tabii bu alanda çalışırken çok farklı kimlikte bireylerle karşılaştık. Suriyeli sanatçılarla tanıştım. Suriyeli işçilerle tanıştım. Onun dışında bir sürü farklı farklı insanlar, farklı farklı öyküler dinledim. Bilhassa göç öyküleri çok ilginç olabiliyor, göçe karar verme öyküleri ilginç olabiliyor, bunlar şaşırtıcı hatta şaşırtıcı travmatik öyküler olabiliyor. Bir de özellikle savaş ile ilgili travmatik öyküleri dinlerken hakikaten şu cümleyi çok kurduğumuz oluyor yani bir insan bir insana bunu nasıl yapar. Bu çok can sıkıcı bir düşünce ve ifade çünkü bu soruyu sordunuz şey travmatik bir yaşantı oluyor. Genelde bir insan bir insana bunu nasıl yapar dediğimiz şey hani insani bir şey değil ve travmatize edici bizi de yaralayan bir tarafı

oluyor bu örneklerin. O anlamda şaşırtıcı bir sürü şey oldu diyebilirim. Şaşırtıcı yanlış anlaşılmalara olabiliyor komikte olabiliyor böyle şeyler olduğunda. Ya da gerçekten çok ağır insani durumlar veya ağır insani dramlar olduğunda gerçekten insan üzüyor. Belli başlı dönemlerde görüyoruz bunları. Mesela pandemi döneminde çok sık gördük. Gerçekten yardıma ihtiyaç duyan, desteklenmeye ihtiyaç duyan çok sayıda Suriyeli oldu. Onlardan kötü koşullarda evden atılanlar oldu, sokaklarda kalanlar oldu, Türkiye'de eve yemek götüremeyenler oldu. Bunlara tanık olmak onları görmek gerçekten zorlayabiliyor çoğu defa.

Bahsettiğiniz zorlukların yanı sıra size keyif veren anlar neler oldu/ size neler kattı?

Bu alandaki mesleki doyum, mesleki tatmin çok fazla. Ben Bakırköy'de çalışırken haftanın bir günü mülteci Polikliniği yapıyordum, dört günü de MHRS polikliniği yapıyordum. Yeni randevu sisteminden randevu alıp gelen Türkiyelileri görüyordum. Diğer dört gün boyunca o bir günde aldığım kadar teşekkür almıyordum. Gerçekten kıymet biliniyor. Mülteci alanında çalışırken ötekinin hayatına dokunmanın ayrı bir duygusu oluyor. Çünkü biliyorsunuz ki gerçekten buna ihtiyacı var ve o müdahale yerine gidiyor. O anlamda mesleki doyma

anlamında katkısı çok fazla diyebilirim. Onun dışında insan ruhuna ve ruhsallığına dair çok şey öğretebiliyor. Çünkü insan ruhsallığının sınırları daha net görülebiliyor göç alanında. Bir insan kendisi için yapmayacağı bir sürü şeyi çocuklar için yapabiliyor. Olduğu yerden kopup göç etmek gibi. Aklıma bunlar geliyor.

Sizi psikiyatrist olarak etkileyen genel zorluklar mutlaka olmuştur. Bu zorluklarla tabir yerindeyse boğuşurken çözüm yolu keşfettiğiniz olaylar yaşadınız mı?

Çok sayıda örnek var tabii bunların hepsini açıklayamıyorum. Bu alanda çalışırken prosedürel zorluklar çok oluyor. Özellikle hukuki ya da resmi statü ile ilgili çok fazla sıkıntılar olabiliyor. Örnek veriyorum Bakırköy’de çalışırken hep böyle ağır ruhsal bozuklukları olan danışanlar geliyor ve ilaç kullanmaları gerekiyor. Ama kimliklendirme süreçleri tamamlanmadığı ya da geçici koruma statüsüne alınmadıkları için ilaç alamıyorlardı. Tabii ilaç almadığında bir daha atak geçirecek, bu defa tekrar yatırmak zorunda kalacağız. Kimliği olsa da olmasa da yatış aşamasına geldiğinde toplumu korumak adına yatırmak zorunda olduğumuz bir grup aslında göçmenler. Bu durum devlet içinde bizim ülkemiz içinde hiç kost efektif değil ve zararlı. O zamanlar şöyle bir şey geliştirmiştik. İl göç idaresine versinler

diye mektup yazıyordum. Tek hekim raporu hazırlıyordum. Yani hasta şu sorunlarla tarafımıza başvurmuştur, özellikle tedaviye ulaşması önemlidir, ilaç almadığı takdirde toplum içinde tehlikeli sonuçlar olabileceği için bir an önce kimliklendirme sürecine öncelik verirseniz daha iyi olur şeklinde tek hekim raporları yazıp gönderiyordum. Aslında bilinen bir format değil ama o dönemde ihtiyaca binaen böyle bir şey geliştirmiştik. Sahada özellikle çözümsüz kaldığımızda bir çözüm bulmak zorunda kalıyorsun. Bunların hiçbiri yasadışı şeyler değil ama yasal boşlukları bulup **değerlendirdiğimiz durumlar olabiliyor.**

Bu alanda çalışırken yaşadığımız komik deneyimleriniz vardır mutlaka. Bizimle bir tanesini paylaşmanız mümkün mü?

Komik diyebileceğim şöyle bir anım oldu. Dünya Sağlık Örgütü(WHO) ’nün Self - Help Plus gibi bir psikososyal müdahale aracı var stres yönetimi eğitimi. Bunun çalışmasını Ceren Acartürk Hoca ile birlikte Mardin’de yaptık. Oturumların birinde esneme egzersizleri yapılıyor. (Ersin Hoca kolları yukarı kaldırıp bir kolunla diğer kolunu L şeklinde esnetme hareketini gösteriyor.) Mardin’e göç eden Suriyelilerin önemli bir kısmı kuzey Suriye tarafından yani sınırın o bölgesinden gelen kişiler oluyor. Ve o davranışın o bölgede özel bir anlamı varmış. Biz bunu

bilmiyorduk yani ben bunu bilmiyordum. Tabii erkek gruplarında esneme hareketi yapmalarını söylüyoruz, baktım bunlar kıkır kıkır gülüyor kendi aralarında, bizde güldük. Sonra kolaylaştırıcılar kendi aralarında gülmeye başladı. Dedik ki hani yapmıyorsunuz hayırdır bir şey mi oldu. Hocam bu böyle şey işte yapmasak mı falan diyor. Ne oldu hayırdır dedim. Meğerse kültürel olarak ben evlenmek istiyorum anlamına gelen bir hareketmiş. Yemeğe oturduğunda aile içerisinde bir erkek çocuk, bu esneme hareketini yapıyorsa benim evlilik dönemim geldi, ben evlenmek istiyorum kısmını ifade ediyormuş. Biz tabii bunu hiç bilmiyorduk. Burada tesadüfen böyle bir şey öğrendik ve bir daha da yaptırmadık bu egzersizi başka bir egzersiz bulduk. Aklıma bu geliyor.

Bu alanda çalışırken mesleki anlamda çıkardığınız dersler var mı?

Hep şunu görüyorum, şunu öğretiyor bu alan bana. Aslında çıkardığım en önemli derslerden biri diyebilirim. Hastanın anlattığı öyküde “ne olmuş, nasıl yapar, niye yapar” kısmına odaklanmaktan öte ‘bir dakika ya bir bakalım, bir anlamaya çalışalım ne olmuş bitmiş, öykü ne’ diye artık durma ve hikâyeye odaklanma bu yaklaşımı kazandırdı bu alan diyebilirim. Bazen böyle can alıcı veya çok şaşırtıcı bir şey duyuyorum. Sonra diyorum ki bir dakika ya bir anlayayım önce nasıl olmuş,

ne olmuş. Bu tepkiyi daha sık verir oldum. Onun dışında bu alanda aldığım ve öğrendiğim şeylerden bir tanesi de maddiyatla ilgili. Sık sık şunu duyarım özellikle travma ya da göç alanında çalışırken maddiyatın ne kadar boş bir şey olduğu, maddiyattan çok daha önemli şeyler olduğu vs. gibi. Tam aksine gerçekten maddi imkânı olmasının bir insan için ne kadar önemli olduğunu ben görüyorum. Ama aynı zamanda çoğu şeyi de maddiyatın korumadığını da gözlemliyorum. Dualistik bir şey bu. Gerçekten bazı durumlarda ekonominin ne kadar önemli olduğu, bazı durumlarda da ne kadar önemsiz olduğu kısımlarını çok daha net gösteriyor bu alan. Bunun dışında sosyal destek sisteminin ve insani bağların ne kadar önemli bir şey olduğunu gösterdi bu alan. Akralılıkların, sosyal ilişkilerin, yakın ilişkilerin ne kadar önemli koruyucu faktörler olduğunu daha net görüyoruz. Bir şeyin önemini anlamak için maalesef kaybetmek durumunda kalıyor insanlar yani kaybetmediği çoğu şeyin önemini anlamıyor, kaybettikten sonra anlıyor. Sosyal destek sistemleri böyle bir şey, kaybetmediğimiz zaman anlamıyoruz keşke kaybetmeden anlasak.

Bu alanda sizi heyecanlandıran yeni projeler var mı?

Bu alanda beni heyecanlandıran şu an yeni bir proje hayatımda yok. Alanın kendisi heyecan verici. Çok heyecan verici projeler

oldu. Problem Management Plus, Self Help Plus böyle projelerdi hakikaten. Yeteri kadar kaynağımızın olduğu ve gerçekten yaptığımız işlerde sonucu merakla beklediğimiz projelerdendi diyebilirim. Tabii ki yani hiç proje olmuyor demiyorum. Ama çok proje yapınca heyecanlandırıcı diye sorduğunda da yeni bir şey olması gerekiyor. Bir sürü proje yapınca heyecanlandırıcı proje sayısı azalıyor. Şu an için heyecanlandırıcı yeni bir proje yok. Aslında bir sürü projeye başlıyoruz. Bunlar araştırma projeleri, hizmet projeleri oluyor. Bilindik projeler, bilindik hizmetlerin tekrarı oluyor. Arada çıkıyor böyle “Aa bu ne güzel bunu yapalım” dediğim projeler oluyor.

Bu alanda çalışmak isteyenlere iletmek istediğiniz mesajlar, öneriler var mı?

Yol yakinken dönün diyormuşum. :) Şunu söyleyebilirim özellikle yeni başlamak isteyenler için travma konusunda kapasitelerini geliştirmelerini öneririm. Trans-kültürel çalışmalarla ilgili kapasitelerini geliştirmelerini öneririm. Bir hazırlıkla birlikte alana girmeleri daha koruyucu olur. Çünkü bunları eninde sonunda öğrenecekler. Ya alana girdikten sonra travmatize ola ola öğrenecekler ya da öncesinde kendilerini hazırlarlarsa daha kontrollü bir şekilde öğreniyor olacaklar. İnsanı büyüten ve olgunlaştıran bir alan

diyebilirim. O anlamda mesleki doyum sağlayabilecek çalışma alanlarından bir tanesi. Bir de çok şey öğrenebiliyor insan farklı kültürden, aklına gelmeyecekleri şeyler edinebilirler. Öğrenmeye açık birileri varsa bu alan kişi için gerçekten tatmin eden bir alan haline gelir. Sadece burada önemli olan merak duygusunun olması. Merak duygusu varsa fazlasıyla öğretici ve keşfettiren bir alan diyebilirim.

